

Hur vet man vilket stöd man ska ge vilken elev?

Det händer att jag får den frågan då jag handleder skolpersonal, och det är förstås en svår fråga att svara på utan att ha träffat eleven eller genomfört någon kartläggning kring vilka svårigheter och vilket stödbehov eleven har. Men det finns ju trots allt en hel del insatser som vi idag vet brukar vara till stor hjälp för ett flertal elever, inklusive elever som har behov av extra anpassningar utifrån funktionsnedsättningar som ADHD och/eller Autismspektrumtillstånd, och dessa insatser kan man ju alltid börja med.

Jag har gjort en sammanställning/översikt över de vanliga anpassningar som brukar vara till hjälp för elever i klassrumssituationen och denna översikt hittar du under fliken Material - Översikter/Matriser – **Elevers stödbehov**, (PDF). Jag har även gjort en översikt över **Stöd vid rast/fritid för elever med NPF/AST** och den hittar du under samma flik.

För vissa är denna översikt endast en sammanställning över det självklara som redan görs i klassrummet och då kan ni ju lägga energin på annat, men för många kan översikten kanske ändå vara ett bra diskussionsunderlag eller fungera som påminnelse och stöd då tankar kring anpassningar dyker upp kring olika elever. Vare sig det handlar om självklara undervisningsstrategier eller extra anpassningar så är det bra att veta om dem och det är inte alltid självklart att det självklara görs...

För andra kan detta med listor och tabeller vara något negativt och man kan tänka att de kan tolkas bokstavligt och leda till att man sätter in insatser utan att man har tänkt efter före och då kan det bli helt fel. Jag är medveten om att det alltid finns en risk att människor handlar innan de har tänkt på allt viktigt, men jag tänker samtidigt att om vi är medvetna om den risken så vet vi också vad vi behöver göra:

- Tänk själv – ta inspiration från andra, men sluta inte tänka själv!
- Lyssna på eleven – se till att eleven är delaktig i kartläggning och beslut!
- Ta hjälp av vårdnadshavare och andra i nätverket runt eleven – då blir kartläggningen bredare och insatserna mer förankrade!
- Ändra beslut om insatser om de inte funkar – det är ibland svårt att veta vilka insatser som kommer att fungera trots att man gjort de ovanstående punkterna. Då behöver man kunna tänka och göra om tills man hittar det som funkar!

Vi kan förstås tänka att det bästa är om alla har kunskap att kartlägga eleverna helt förutsättningslöst och klarar att hitta individuella lösningar för eleverna, men det kan också vara (onödigt) svårt att inte alls gå efter de generella gemensamma lösningarna som ofta har god effekt för många elever. Jag menar att det bästa i nuläget är en avvägd balans mellan att vi tar fasta på generellt hjälpsamma strategier, samtidigt som vi alltid är flexibla i tanke och handling och kan hitta individuella lösningar där så behövs, i samråd med eleven själv och nätverket runt eleven.

Jag tänkte att jag här skulle passa på att förklara och förtydliga vad jag skrivit i de översikter jag gjort, så att innehållet förhoppningsvis blir ännu mer begripligt. Framför allt vill jag förklara lite mer kring *varför* insatserna kan behövas.

Jag börjar med att beskriva tankarna kring Elevers stödbehov – Extra anpassningar:

Den **första kolumnen** har rubriken **Kunna fokusera, planera och genomföra**.

Många elever kan ha svårigheter med det som handlar om uppmärksamhet. Det kan visa sig i att eleven har svårt att hantera många sinnesintryck samtidigt – eleven kan kanske inte både titta, lyssna och göra, utan behöver använda ett sinne i taget. Det kan också handla om att eleven har svårt att filtrera och skärma av sinnesintryck, vilket gör att eleven inte kan strunta i eller bortse från det hen ser, hör eller känner doften av i detta ögonblick. Vissa elever har svårt att växla fokus och skifta uppmärksamhet, vilket kan göra det svårt att först titta på instruktionen på tavlan, sedan läsa i boken och därefter skriva på surfplattan eller på pappret. Andra elever har kanske liknande svårighet p.g.a. att det är svårt att minnas vad som skulle skrivas.

Har man svårt med sin organisations- och planeringsförmåga kan det visa sig i att eleven har svårt att ha koll på och hålla ordning på saker och ting samt att det är svårt att veta i vilken ände hen ska börja med en sammansatt uppgift. Att kunna lägga upp en planering själv där hen kan ha en känsla för vad och hur mycket som behöver göras vid varje tillfälle kan vara väldigt svårt och det blir ofta en röra bland material och annat vilket gör det ännu svårare att hitta och överblicka.

För hjälp att kartlägga och ringa in elevens svårigheter på dessa områden finns Skolkompassen och Vardagskompassen som är skrivna av Anna Sjölund och Lena W Henrikson, Gothia Fortbildning 2015. Dessa två böcker, som lämpar sig extra bra för samarbete mellan skola och hem, ger ett bra underlag att utgå ifrån.

På www.larometeknikstod.se kan man både se film och få information kring olika strategier och hjälpmedel för att förbättra och anpassa lärmiljön för eleverna i skolan.

Mina förslag i matrisen är inriktade på vad vi behöver göra för att stötta och hjälpa eleven så att eleven kan klara av att fokusera, planera och genomföra det vi förväntar oss av eleven.

Utveckla ditt ledarskap i klassrummet så att det finns en tydlig struktur i ditt sätt att undervisa och lägga upp lektioner. Använd fungerande rutiner och tänk på hur du använder möblering, placering och dig själv som redskap för att skapa en bra lärandemiljö. För inspiration kring ledarskap i klassrummet använder jag gärna John Steinberg (Världens bästa fröken, Att vända en klass, Ledarskap i klassrummet). En annan stor inspirationskälla är Lotta Karlsson som i sin blogg Mitt flippade klassrum lägger upp och delar med sig av sitt sätt att arbeta.

Gör vad du kan för att "perceptionssanera" ditt klassrum, dvs. se till att ljudvolymen är hanterbar och att det inte syns och rör sig en massa utanför eller inuti klassrummet. Använd placering av bord och eventuellt skärmar för att skapa hörn av lugn i klassrummet och se hörselkåpor eller musik i lurar som självklara hjälpmedel för att stänga ute störande ljud och underlätta för koncentration och fokusering.

Lär ut studieteknik så att eleverna får fungerande strategier som hjälper dem att planera och organisera och hjälp elever som ännu inte har dessa. Se till att papper hamnar i pärmar och

rätt böcker hamnar i väskan osv. till dess att eleven själv exempelvis via checklistor får med sig sina saker och klarar att organisera sitt material.

Var visuellt tydlig och använd visuella strategier som att markera med överstrykningspenna, ringa in, rita pilar eller sätt gem där du vill att eleven ska fokusera och låt gärna eleven få bocka av eller stryka uppgifter successivt för då är det lättare för eleven att se vad som är gjort och var hen befinner sig.

Andra kolumnen handlar om att **Klara motoriskt och hantera rastlöshet.**

En del elever har motoriska svårigheter vilket kan visa sig i de praktiskt-estetiska ämnena, men även i alla uppgifter där skrivande ingår.

För många elever är skrivandet jobbigt, men det kan vara jobbigt av olika anledningar. Dels kan det handla om att motoriken gör det svårt att forma bokstäver eller orka skriva länge, men det kan ju också handla om att det är svårt att skriva för att eleven inte kan komma på vad hen kan/ska skriva om eller inte kan föreställa sig textens innehåll. En tredje anledning till att det är svårt att skriva kan vara att eleven inte lärt sig hur man skriver en text, vilka delar en berättelse består av och hur man formulera och använder ord och meningar i olika slags texter. Det är självklart viktigt att försöka kartlägga vilken av dessa anledningar, eller om det finns andra anledningar, som ligger bakom elevens svårigheter eftersom insatserna delvis kommer att behöva vara olika beroende på bakomliggande svårighet.

Ibland är det svårigheten att orka sitta still och lyssna på genomgångar eller att orka behålla energin under lektionen eller skoldagen som gör att eleven behöver få/ta pauser för att fylla på energi eller vila ifrån det som tar energi. Då är det viktigt att vi har kartlagt och hittat strategier att ta till i dessa situationer som hjälper eleven och fyller det syfte vi är ute efter. Eleven själv, eller elevens föräldrar, kan ofta ha bra förslag på vad som fyller på energi och/eller är vilsamt för eleven, och kan vi tillsammans komma fram till en överenskommelse kring när/hur/vad eleven och vi kan göra för att få orken och energin att räcka längre är det ju bra.

Mina förslag i matrisen är i denna kolumn varierar utifrån elevens olika bakomliggande svårighet. Om det handlar mest om rastlöshet, svårighet att ha uthållighet och att klara av att göra ensidiga moment kan det vara bra att låta eleven göra mer omväxlande, korta uppgifter med mycket variation, där eleven får snabb feedback på varje delmoment.

När det motoriskt är svårt att vara still kan det underlätta med någonting att "pillra med" som fortfarande gör det möjligt att behålla fokus på det viktiga i aktiviteten. Det kan också hjälpa med en annan typ av stol eller dyna som gör det lättare att sitta på stolen. Komikapp är ett företag som säljer olika typer av material som kan vara till hjälp med detta.

Om eleven ska skriva med pennan är det förstås viktigt att hitta en penna som fungerar så bra som möjligt att skriva med och det finns ju penngrepp och specialpennor att ta till om man behöver en tjockare/ mer stabil penna. Att eleven får möjlighet att skriva, mestadels eller helt och hållet, på surfplatta eller på dator är ytterligare en anpassning och för den elev där skrivandet är oerhört svårt kan en "sekreterarfunktion" vara nödvändig, dvs. att någon annan skriver åt eleven.

Om eleven behöver fylla på energi eller hushålla med energin för att orka, är det bra med överenskomna pauser där både elev och lärare vet vad som ska göras och för elever där just läsning och skrivning tar mycket energi är det ju bra att variera undervisningen och låta undervisningen innehålla mer praktiska och/eller muntliga inslag.

Om svårigheterna att skriva däremot beror mer på svårighet att se mening, föreställa sig och ta andras perspektiv är det kanske just att få skriva om sådant som är elevnära och intressant som är bästa anpassningen.

Tredje kolumnen har rubriken **Kunna överblicka, se mening och förstå** och den utgår egentligen från sådant som alla elever behöver, men som vissa behöver ännu mer och ibland på ett annat sätt än andra. Jag har i tidigare dokument (Stödmaterial för inkludering av elever med AST/NPF, www.pedagogisktperspektiv.se) skrivit om olika anpassningar som kan vara nödvändiga att göra:

Ge svar på de frågor eleven inte ställer – se till att eleverna får reda på vad som ska hända och vad som ska göras och visa det visuellt. Skriv på tavlan, använd bildstöd och se till att schema och instruktioner är så tydliga och begripliga att eleven förstår utan att behöva fråga. Det finns många elever som har svårt att uttrycka sig och som kan sitta med stor oro inför uppgifter och situationer utan att kunna förmedla det. Ge hellre mer och överdrivet tydlig och detaljerad information än för lite, utan att det blir visuellt rörigt förstås ;-)

Ge möjlighet till förförståelse genom att gå igenom svåra/nya begrepp inför uppgiften eller låt eleven titta på en förklarande/instruerande film i förväg. Använd papper och penna och ritprata, gör ett seriesamtal eller beskriv och förklara med hjälp av en social berättelse. På www.spsm.se (Specialpedagogiska skolmyndigheten) finns material kring detta, bland annat skriften När tålamodsburken rinner över av Gunnel Lundkvist.

Ta fasta på de visuella stödstrukturer som Göran Svanelid beskriver (i sin bok om De fem förmågorna i teori och praktik, Boken om The Big Five). Använd tabeller, begreppsscheman, analyscheman och pilar för att visa hur saker och ting har samband respektive skiljer sig åt. Se till att förklara både *hur* och *varför* saker ska göras. Var tydlig med mål, planering och bedömningsförfarande. Boken Formativ bedömning av Heyer och Hull är ett bra exempel på visuell tydlighet.

I fjärde kolumnen – att **Kunna förstå och hantera socialt samspel** fortsätter strategier från det Stödmaterial jag tidigare hänvisade till.

Förstå vad du ser och hör i klassrummet – med detta menar jag att det är viktigt att vi förklarar det vi upplever ur ett elevperspektiv och förstår att bakom en klumpig och alltför rak kommentar från elevens sida ligger en svårighet att bemästra och hantera de sociala förmågor och färdigheter som andra elever många gånger har lärt sig endast genom att vistas bland andra människor i sociala situationen. Elever som har svårt att förstå och hantera sociala situationer lär sig oftast inte genom sina misstag eller genom att de gång på gång utsätts för dessa situationer, utan för att lära sig behöver de undervisas kring detta och då behövs pedagogiska strategier.

Undervisa eleven – att undervisa betyder att visa under, vilket i detta avseende passar väldigt bra för det handlar om att uttala de underförstådda och låta det osynliga bli synligt. Visa och förklara olika perspektiv, använd gärna strategin att ritprata eller rollspela olika scenarion för att belysa hur man kan uppleva och göra olika i olika situationer.

Planera gruppaktiviteter noga vad gäller gruppens storlek och sammansättning och ge om möjligt tydliga uppgifter för de olika deltagarna så att rollfördelningen underlättas. Var noga med att instruktionerna är tydliga och se till att finnas i närheten av elever som behöver extra stöd i dessa situationer för att kunna vara en "social tolk" i sammanhanget, dvs. en person som kan förklara, medla eller förtydliga olika elevers upplevelser eller åsikter under arbetets gång och se till att affektnivån behålls låg i gruppen.

När det gäller kommunikationen mellan oss har vi alltid en del som vi själva kan tänka på och använda oss av på ett medvetet sätt och det är att vi själva kan vara raka och tydliga i kommunikationen till eleven. Detta innebär att inte ställa frågor då vi i själva verket vill uttrycka ett påstående. Det är alltså bättre att säga: "Nu är vi färdiga, plocka ihop böckerna och lägg dem i bänken!" än "Nu kanske det är dags att plocka ihop eller vad säger ni? Kan ni lägga ner era surfplattor nu då?". En del elever är mycket "bokstavliga" i sin tolkning av språket och då blir det ännu viktigare för oss att tänka på att vara tydliga och raka för att undvika onödigt frustration eller förvirring hos eleven.

Många gånger kan en vag och otydlig formulering resultera i att eleven känner sig stressad eller frustrerad över att inte riktigt förstå eller veta vad vi menar. Ibland tar sig denna oro eller frustration uttryck i att eleven ifrågasätter eller uttrycker sig på ett i våra öron alltför rakt och tydligt sätt, och så är den negativa kommunikationsspiralen igång ...

En annan sak vi kan undvika är att använda ordet "inte". Ofta fungerar positiva instruktioner/uppmaningar mycket bättre än negativt formulerade. Det är alltså bättre att säga "Gå i korridoren!" än "Spring inte!". Detta kan låta helt självklart men vår kommunikation är inte alltid så tydlig som vi både menar och tror...

Det finns många tillfällen då vi önskar få elevens åsikter och svar men vi kan då ibland upptäcka hur svårt det blir att få fram detta då vi försöker föra ett samtal med eleven. Många gånger kan våra frågor endast resultera i svaret "Jag vet inte!"

Detta beror ofta på att formen för samtalet är för svår för vissa elever. Att föra ett samtal öga-mot-öga med en annan person och endast ha den verbala förmågan att använda sig av är svårt. Det ställer krav på att man både ska kunna uttrycka sig, men även på att man ska kunna föreställa sig vad den andre är ute efter och kunna sätta sig in i dennes perspektiv för att kunna anpassa kommunikationen till den andre. Är frågorna för öppna och vida blir det svårt att veta vad man ska svara och därför behöver vi bryta ner, bli mer detaljerade och framför allt ge möjlighet till att få se olika tänkbara svarsalternativ för att eleven ska kunna svara på det vi undrar över. Om eleven får möjlighet att ringa in, kryssa för, stryka eller dra streck emellan/sortera olika alternativ blir det ofta lättare för eleven att svara och man får ofta en massa tilläggsinformation på köpet.

Den sista kolumnen – att **Kunna ta emot instruktioner, hjälp och hantera krav**, ger förslag på strategier som kan vara användbara då vi möter elever som har svårt att ta emot hjälp och uppvisar stor kravkänslighet. Ibland möter vi elever som blir stressade eller frustrerade då vi försöker hjälpa eller undervisa dem. De kan ofta vara oerhört rädda för att sticka ut eller vara avvikande vilket gör att allt som verkar vara specialanpassningar eller särskiljande blir extra skrämmande för dessa elever. I grunden tänker jag att det i sådana klassrum blir extra viktigt att inte bara prata om olikhet, utan även visa/demonstrera olikhet. Detta kan man förstås göra på olika sätt, men ju mer olika uppgifter och uppdrag man har för vana att låta elever göra, desto mindre avvikande finns det att lägga märke till. *”Om alla gör olika finns det ingen likhetsnorm i rummet”*.

Detta kan ju dock vara svårt att få till i olika sammanhang så andra strategier är att medvetandegöra olikhet på andra sätt. SPSM har i sitt Tillgänglighetspaket just lagt fokus på hur alla lärare i alla olika ämnen kan låta olikhet bli en naturlig och medveten del i undervisningen.

Hur eleven tar emot våra instruktioner och vår kommunikation beror ju också på hur vi kommunicerar. Mina strategier handlar därför till stor del om det. Använd andra elever i klassen för att inte eleven ska känna att hen får för stort fokus. Gå igenom på tavlan och låt eleven på lite distans ha möjlighet att se och höra utan krav på att delta aktivt. Undvik att ta på eleven – många elever är känsliga för beröring och undvik ögonkontakt då du instruerar eleven. Sätt eller ställ dig gärna bredvid eleven och ha blicken riktad på materialet eller uppgiften. Håll lagom avstånd till eleven och respektera om eleven säger till dig att backa eller gå. Bygg upp en relation till eleven genom att vara lågaffektiv, förutsägbar och hålla det du lovar.

En del elever behöver få vara med och påverka mer än andra elever och därför är det viktigt att ge vissa elever stort utrymme att vara med och välja uppgifter inom givna ramar. *”Det är lättare att säga ja än nej, om man får välja”*.

När det gäller matrisen som handlar om **Stöd vid rast/fritid för elever med NPF/AST** är mycket redan förklarat via den första matrisen, men jag skriver några ord kring den också:

Jag börjar med att förtydliga rubriken – NPF står för Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar och dit räknas ADHD, Tourettes syndrom och Autism. AST står för Autismspektrumtillstånd och är idag en vanlig formulering för elever med Autism. Elever med Autism kan vara normalbegåvade eller ha olika grad av utvecklingsstörning. De elever jag utgått från då jag gjort dessa båda matriser är elever med normal begåvning som följer grundskolans läroplan. Elever i grundsärskolan kan naturligtvis ha behov av dessa, och ytterligare, insatser också.

Rast är en del av skolan och för de yngre eleverna som går på fritids ska fritids komplettera skolan och erbjuda en meningsfull fritid. När det gäller rasten så blir det viktigt att kartlägga vad eleven behöver få ut av rasten. Vissa elever behöver sina raster just för att fylla på med energi eller att vila för att orka med övrig skoltid/hela dagen. Det blir då viktigt att hitta det som gör att eleven fyller på energi respektive vilar och det kan vara väldigt olika för olika

elever. För någon kan det vara vilsamt att vara djupt koncentrerad på ett spel på surfplattan medan det för någon annan kan upplevas stressande. Vissa behöver få röra på kroppen på rasten för att orka sitta stilla på lektionerna och andra behöver få vara med kompisar, leka och ha kul. Ta som sagt tidigare gärna hjälp av eleven själv och elevens vårdnadshavare för att kartlägga detta.

Visa gärna vad som finns att göra på rast/fritids och gör gärna det konkret, via bilder eller genom att alternativen syns i skrift på en välja tavla eller "rastmeny". Eftersom många elever har svårt med såväl föreställningsförmåga som kommunikativ förmåga underlättas detta av att eleven kan se och visa, istället för att tänka och berätta. Låt gärna eleven få ta del av planering i förväg och gå igenom/visa regler, lekar och aktiviteter i förberedande syfte. Många elever har lättare att delta om de på förhand har mycket information om hur aktiviteten/leken kommer att gå till.

För de elever som har svårt att hitta meningsfull sysselsättning utomhus och kanske ofta hamnar i konflikt med andra på raster ute, kan man ju ibland behöva tänka alternativet inomhusrast, om man inte med andra stödinsatser kan få utomhusrasten att fungera bra. En del barn har lättare att hitta meningsfullhet ute, andra inne.

Det är bra om det syns tydligt vem man kan vända sig till under rasten och det är ju bra mycket mer tilltalande om det står Rastvärd på den gula västen än Rastvakt. En inspirerande grupp på Facebook kring rast och fritid är Rastaktivisterna. Vuxna som deltar i rast/fritidsaktiviteterna på ett lugnt och förebyggande gör det möjligt att arbeta med olika sociala färdigheter och kom ihåg att för att vi ska kunna säga att eleven "tränar" eller "lär sig" så behöver det finnas en pedagogisk tanke och planering bakom.

Tidshjälpmedel finns i olika former och kan användas på olika sätt. Ibland kan det hjälpmedel man valt fungera för att förbereda inför övergångar av aktiviteter och ibland ger hjälpmedlet en bra och neutral signal på att rasten/aktiviteten är slut. Har man svårt med tidsuppfattningen så kan det vara svårt att veta vilka lekar/aktiviteter man kommer att hinna med under raster som har olika längd. Om man visar eleverna vad man kommer att kunna hinna med på de olika rasterna kan en del frustration minskas.

Att använda papper och penna och ritprata, göra seriesamtal eller skriva sociala berättelser för att förbereda, informera, förtydliga eller förklara olika svåra situationer är sådant vi vet kan vara till stor hjälp för elever, men det ska ju göras för att vara till hjälp....

De sociala färdigheterna är viktiga ur ett livsperspektiv och de kan många gånger vara lättare att arbeta med då eleverna är yngre. Kan vi lägga en bra grund i tidig ålder där eleverna upplever och upplevs ha en social tillhörighet, har hittat meningsfulla fritidsaktiviteter och vi fokuserar på att bygga lektionsinnehållet på de styrkor eleven har, då har vi lagt en bra grund för framtiden.

För "livet efter skolan" är kanske just det något av det viktigaste – att hitta den "nisch" där man har störst utvecklingspotential och det som gör livet gott att leva!